THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

QARAQALPAQ DRAMATURGIYASINDA LAQQI OBRAZINIŃ STILIZACIYASI

Qádirniyazova Nargiza Keńesbay qızı
Berdaq atındaǵı QMU magistrantı
elek.poch nargizaqadirniyazova@icloud.com

Annotaciya. Usı maqalada qaraqalpaq dramaturgiyasında dástúriy laqqı obrazınıń kórkemlik stilizaciyası máselesi Qıpshaqbay Mátmuratovtıń «Ómirbek hám Tazsha» komediyası mısalında úyreniledi. Qaraqalpaq xalqınıń belgili laqqılarınan biri Ómirbek laqqı hám qaraqalpaq dramaturgiyasındaǵı transformaciya máseleleri boyınsha da izertlewler keltirilgen.

Gilt sóz. Qaraqalpaq dramaturgiyası, laqqı obrazı, stilizaciya, Q. Mátmuratov, «Ómirbek hám Tazsha», folklorlıq transformaciya, komediya janrı, milliy kúlki mádeniyatı.

Qaraqalpaq dramaturgiyasında laqqı obrazın jaratıw bir neshe ádebiy procesler menen baylanıslı halda qáliplesedi. Olardıń eń áhmiyetlilerinen biri stilizaciya esaplanadı. Stilizaciya arqalı dramaturgler xalıq awızeki dóretpeleri, ertek hám dástúriy kúlkili waqıyalardı dramalıq shıǵarmalarda engizedi. Sol sebepli laqqı obrazı dramalıq shıǵarmalarda kúlkili saxnalıq háreketler arqalı stilizaciya qılınadı.

Biraq bul proceste xalıq awızeki dóretpelerindegi obrazlar hám syujetlerdiń dramaturgiya janrına maslastırılıwı da gúzetiledi. Bunday ózgerisler ádebiyattanıwda transformaciya procesi menen baylanıslı halda alıp barıladı. Sonıń ushın usı bólimde laqqı obrazınıń stilizaciyası menen bir qatarda onıń folklor dereklerinen dramaturgiyalıq formaǵa ótiw processi de transformaciya túrinde analiz qılınadı.

Túrkiy xalıqlar ádebiyatında transformaciya máselesi ayrıqsha orınǵa iye. Transformaciya dep shıǵarmanıń basqa janrǵa ótiwi, qayta isleniwi yamasa tolıqtırılıw procesine aytamız. Transformaciyada janr, syujet, obraz, waqıt hám

orınǵa baylanıslı bolıwı múmkin. Máselen, ózbek ádebiyatında, Alisher Nawayınıń "Layli hám Majnun" dástanı keyin ala drama formasına ótip, teatrda saxnalastırılǵan. Al, qaraqalpaq ádebiyatında bolsa, "Alpamıs" dástanı tiykarında N.Dawqaraevtıń "Alpamıs" muzikalıq draması, "Qırq qız" dástanın bolsa, Á.Shamuratov penen I.Yusupovtıń "Qırq qız" piesasında, "Sharyar" xalıq eposı motivleri tiykarında dóretilgen "Sharyar" draması, "Edige" dástanı tiykarında K.Raxmanovtıń "Edige", K.Allambergenovtıń "Amir Temur hám Er edige (Ullı atlanıs)", "Qırq qız (Úmit sholpanı)" degen tariyxıy muzikalı draması menen Qaraqalpaq folklorınıń I-tomında berilgen "Ójet bala" ertegi tiykarında "Ómirbek hám Tazsha" komediyasınıń Q.Mátmuratov tárepinen dóretilgenin kóriwimizge boladı.

Transformaciya máselesi boyınsha rus ilimpazlarınıń miynetlerinde, qazaq ilimpazlarınan professor J.Qoblanovtıń maqalalarında, qırǵız ádebiyatında A.Qalchaevanıń, ózbek ádebiyatında N.Tursunovanıń, qaraqalpaq ádebiyatında professor Q.Ayımbetov, T.Allanazarov, T.Bayandiyev, B.Tursinov, Q.Maqsetovlardıń, Q.Járimbetovtıń, Á.Seytbekovtıń 1 dissertaciyalarında transformaciya máseleleri boyınsha maǵlıwmatlar keltirilgen.

---

1 Маркова Т.Н., Голованов И.А., Сейбель Н.Э. Жанровые трансформации в литературе и фольклоре [Текст]: коллективная монография. Челябинск: Изд-во Энциклопедия, 2012. Кобланов Ж. Фольклорные основы драматургии. Международный научный журнал. Вестник Науки, 2019. № 5 (14). Қалчаева А. Эпостук мотивдердиң кыргыз драматургиясында идеялык-көркем иштелиши мәселелери: Филол. илим. канд. … дис. автореф. – Бишкек, 1993. Турсунова Н.Х. Ҳозирги ўзбек драматургиясида фольклор стилизацияси. – Тошкент: 2020. Айымбетов Қ. Қарақалпақ совет драматургиясы тарийхының очерклери. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1963; Алланазаров Т. Каракалпакский советский театр. – Т.: Фан, 1966; Усы автор: Театр ҳәм драматургия. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1982; Баяндиев Т. Каракалпакский театр им. К.С.Станиславского очерки истории. – Т.: Фан, 1971. Жәримбетов Қ. Дәстан, тарийх ҳәм драма (Жазыўшы К.Алламбергеновтың Әмир Темир ҳәм Ер Едиге.

Qaraqalpaq ádebiyattanıwında Á. Seytbekovtıń “K.Raxmanov dóretiwshiliginde epik hám dramatik shıǵarmalar sintez” 2 kandidatlıq dissertaciyası avtoreferatında “O dúnyaǵa mirat” piesası “Aqıbet” romanı tiykarında, “Laqqılar emlewxanada” komediyası “Nóser” povesti tiykarında qayta jazılǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

Bunnan tısqarı Á.Seytbekovtıń “Komediyaǵa aylanǵan povest” 3 maqalasında da “Laqqılar emlewxanada” komediyası “Nóser” povesti tiykarında qayta islengeni, saxnalıq oyınnıń stilleri, jáne de “Laqqılar emlewxanada” komediyası, komediyadaǵı obrazlardı povesttegi obrazlar menen salıstıra úyrengenligi ayqın kózge taslanadı.

Al, biz izertlew obyekti etip alǵan Q.Mátmuratovtıń “Ómirbek hám Tazsha” komediyasında Ómirbek laqqı obrazınıń ózida transformaciya dep ayta alamız. Sebebi Shımbay qalasında jasaǵanlıǵı, onıń anekdotları xalıq awzında júrgenligi, xalıqtıń máńgi yadında qalatuǵını sózsiz. Ómirbek laqqınıń anekdotları, kúldirgi sózleri Yu.Paxratdinov penen birgelikte B.Saparovtıń, S.Jumaǵulov, M.Nızanov4lar tárepinen keń kólemde izertlenilgen. Biz, bul atı atalǵan komediyada laqqı obrazın jaratıw stilizaciyası máselesi boyınsha totqap ótiwdi maqul taptıq.

Qaraqalpaq ádebiyatında yumor janrınıń rawajlanıwına úles qosqan belgili laqqılardıń biri – Ómirbek laqqı (Laqqı – qaraqalpaq folklorında atqarıwshılardıń

(Уллы атланыс) тарийхый музыкалы драмасын оқығанда туўылған гейпара ойлар). // Қарақалпақ әдебияты, 2017. №7 (79).

2 Сейтбеков Ә. К.Рахманов ижодида эпик ва драматик асарлар синтези. – Нукус: 2020.

3 Сейтбеков Ә. Комедияға айланған повесть. // Әмиудәрья, 2012. №3. – Б. 118-120.

4 Жумағулов С. Юмурлық гурриңлер. Әмиударья, - 2022. Нызанов М. Уш әулад Өзимиздиң Өмирбек [қосық]. Қарақалпақстан жаслары топламында, 2025.

hám dóretiwshilerdiń wákili. Laqqı kúldirgi sózge sheber, taqıwa, talantlı, adamlar bolǵan)5. Ómirbek laqqı xalqımızda laqqı laqabı menen atalǵan bolsa, Orta Aziya hám Qazaqstan ellerinde kúldirgi sózli laqabı menen tanıqlı.

Ómirbek laqqı haqıyqatında da XIX ásirdiń ekinshi yarımında Shımbay dógereginde jasaǵan 6. Ataqlı biy Erejep tentektiń zamanlası óz dáwirinde-aq ushırma sóz aytıw boyınsha atı-hawazı pútkil elimizge jayılǵan kórkem sóz jarıstırıwda aldına adam salmaǵan laqqılardıń biri. Ómirbektiń oylap tapqıshlıǵı, danalıǵı eń qıyın jaǵdayda da onnan jol tawıp shıǵatuǵınlıǵı kórkem sózge asa uqıplılıǵı adamlardı hátte esheyin háreketleri menen de kúldire alatuǵınlıǵı kórinip turadı. Ómirbektiń kúlkili sózleri adamlarǵa kúlkili lázzet bağıshlaydı.

Kúldirgi sózler — bular belgili bir qısqa syujetke qurılǵan, aytılǵanda kúlki tuwdıratuǵın, kólemi úlken bolmaǵan awızeki prozalıq dóretpeler.

Kúldirgi sózler ózleriniń dóreliwi, taralıwı hám qollanılıwı jağınan uzaq dáwirden baslap házirgi kúnde de keń aytılıp júrgen awızeki xalıq dóretpesiniń bir túri. Kúldirgi sózlerdiń bahası bárinen de burın olardıń dóretiwshileriniń tapqırlığında.

Hár bir xalıqta kúldirgi sózler belgili bir adamlardıń atına baylanıslı aytılıp, soń qaharman qılıp aytıw dástúr bolıp ketken. Bul jaǵday pútkil dúnya xalıqlarında ushırasadı. Al, shıǵıs xalıqlarınıń barlığında derlik Xoja Nasratdin atı ańızǵa aylanǵan. Bul xalıqlardıń hámmesinde aytılǵan, aytılıp kiyatırǵan kúldirgi sózler Xoja Nasraddin atına baylanıstırıladı. Al, qaraqalpaqlardıń kúldirgi sózleri Xoja Nasraddin, Aldar kóse atlarına baylanıstırılıp aytılsa da, biziń xalqımızdıń kúldirgi sóziniń tiykarǵı qaharmanı — Ómirbek laqqı bolıp esaplanadı.

---

5 Ахметов С., Бахадирова С., Фолклорлық терминлердиң қысқаша сөзлиги. – Нөкис: Билим, 1992. – Б. 55.

6 Пахратдинов Ю. Өмирбек лаққы хәм юмор-сатира мәселесине. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1992. – Б. 7.

Qaraqalpaq ádebiyatında Ómirbek laqqı obrazınıń sheshenligi boyınsha dóretilgen shıǵarmalardıń bar ekenligin maqtanısh penen tilge ala alamız. Máselen, I.Yusupovtıń "Ómirbek laqqı" komediyası, Q.Mátmuratovtıń "Ómirbek hám Tazsha", P.Aytmuratovtıń "Ómirbektiń qaytıwı", shıǵarmalarında berilgen.

I.Yusupovtıń "Ómirbek laqqı" komediyası 1971-jılı Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzikalı teatrında saxnaǵa qoyılǵan.

Ómirbek laqqı óz dáwirinde-aq ushırma sóz aytıw boyınsha atı-hawazı pútkil elimizge jayılǵan kórkem sóz jarıstırıwda aldına adam salmaǵan kisi bolǵan. Qaraqalpaqlar arasında aytılǵan kúldirgi sózlerdiń barlıǵı derlik Ómirbektiń atına baylanıslı aytıladı. Ómirbek laqqı Qaraqalpaqstan hám Xorezm xalıqları arasında keńnen belgili bolǵan kúldirgi sóz sheberi. Ómirbek laqqı tariyxıy shaxs esaplanadı.

*"Genjegúl óz sózinde. Házir bul adam 82 jasında (Bul 1961-1962-jıllarda). Usı rayonnıń Oktyabrdıń 40 jıllıǵı sovxozınınıń 4-brigadasında turıwshı Qarabek degen 68 jasar ǵarrı da óziniń Ómirbekti bir neshe mártebe kórgenligin aytadı."*7

Joqarıdaǵı maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, Ómirbek laqqı 1879-1880-jıllarda Shımbay qalasında tuwılǵan. Óziniń házil dálkekleri menen ezilgen xalıqtıń qayǵısına sherik boladı. Eziwshi qatlam ústinen kúledi. Olardıń qılmısın áshkaralaydı.

Joqarıda aytılǵan dóretiwshilerimizden – Q.Mátmuratov ádebiyatımızdıń dramaturgiya janrında tabıslı qálem terbetken dramaturglerdiń biri. Ol qaysı janrda shıǵarma dóretse de, basqa jazıwshı hám dramaturgler menen bir sapta turıp, baslı dıqqattı xalıqtıń estetikalıq talǵamına say keletuǵın kórkem koncepciyanı jaratıwǵa qarattı hám ádebiyattıń altın qorınan múnásip orın iyeleytuǵın qaharmanlar galeriyasın dóretti. Dramaturgtıń kóplegen dramalarında birden kózge taslanatuǵın hám basqa dramaturglerden ajıralıp turatuǵın ayrıqsha ózgesheliklerіniń biri - bul ózi dóretken qaharman obrazınıń individuallıq qásiyetlerin tolıq ashıp beriwi,

7 Пахратдинов Ю. Өмирбек лаққы хәм юмор-сатира мәселесине. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1992. – Б. 8.

olardağı kúshli sezimlerdiń bórtip turıwı, sonday-aq, qaharman tulǵasınıń hám onıń ruwxıy-intellektuallıq dúnyasınıń tereńligine túsiwinde bolıp esaplanadı.

Kóbinese jazıwshınıń talantı, sheberligi, individual stili - bir yamasa bir neshe shıǵarmalarda, janrlarda qálem terbetiwi menen ayqınıraq kózge taslanadı. Qaraqalpaq ádebiyatınıń belgili dramaturgı Q.Mátmuratov drama, komediya janrlarında jemisli dóretiwshilik etti. Dramaturgtiń dóretiwshiliginde ádewir janrlıq izlenisler bar ekenligin kóriwge boladı. Bul izlenisler óz gezeginde dramaturgtıń dóretiwshiliktegi óz jolı, stiline iye bolıwǵa umtılısın kórsetedi. Óytkeni, turmıs shınlıǵın, ádilsizlik penen ádillikti, bay menen jarlını, qaharmannıń ruwxıy keshirmelerin kórkem sáwlelendiriw boyınsha hár bir dramalıq janrdıń ózine tán kórkemlik múmkinshiliklerініń, poetikalıq qásiyetlerініń bar ekenligin dramaturg durıs ańlaǵan.

Q. Mátmuratov ásirese, komik obrazlardıń sheberi bolıp esaplanadı. Sonlıqtan, biz, keyingi jumıslarımızda, dramaturgtıń “Ómirbek hám Tazsha” komediyasında transformaciya máselesi, komediyadağı obrazlardı jaratıwda kórkem poetikadan paydalanıw sheberligi, dramaturg jaratqan qaharman obrazı, olardıń xarakterlerine toqtawdı maqul taptıq.

Avtordıń “Ómirbek hám Tazsha” komediyasınıń ekinshi bólimi bar bolıp, bul komediya ele saxna hám baspa júzin kórmegenligi sebepli tolıq tanısa almadıq. Biraq komediyada Labaqtıń úyleniwi tuwralı aytılǵanlıǵı belgili.

Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq dramaturgiyasında laqqı obrazınıń stilizaciyası — bul tek folklorlıq syujetlerdi saxnaǵa kóshiriw emes, milliy kúlki mádeniyatın professional dramaturgiya talaplarına sáykes qayta jaratıw hám kórkemlik jaqtan rawajlandırıw procesi bolıp esaplanadı. Dramaturglardıń xalıq awızbirshiligi dereklerin, dástúriy kúlki hám improvizaciya usılların zamanagóy pyesa strukturasına sheber sińdiriliwi nátiyjesinde laqqı obrazı turaqlı evolyuciyanı basınan keshirdi. Ol óziniń janr temasın keńeytip, ápiwayı ertek qaharmanlarınan social-filosofiyalıq hám jámiyetlik ádalat simvolına aylandı. Bul stilizasiya qaraqalpaq teatr kórkem-óneriniń ózine tán milliy reńin, til baylıǵın hám

filosofiyalıq tereńligin saqlap qalıwda hám onı kelesi áwladlarǵa jetkeriwde jetekshi orın tutadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ахметов С., Бахадирова С., Фолклорлық терминлердиң қысқаша сөзлиги. – Нөкис: Билим, 1992. – Б. 55.
2. Жумағулов С. Юмурлық гурриңлер. Әмиударья, - 2022. Нызанов М. Уш әулад Өзимиздиң Өмирбек қосық. Қарақалпақстан жаслары топламында, 2025.
3. Пахратдинов Ю. Өмирбек лаққы хәм юмор-сатира мәселесине. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1992.
1. Сейтбеков Ә. К.Рахманов ижодида эпик ва драматик асарлар синтези. – Нукус: 2020.
2. Сейтбеков Ә. Комедияға айланған повесть. // Әмиудәрья, 2012. №3. – Б. 118-120.